

ЕКОНОМІКА І ОРГАНІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

УДК: 332.1: 911.6

РОЗВИТОК МІЖРЕГІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ В УМОВАХ РИНКУ

Мазур А.Г., доктор економічних наук,
Вінницький державний аграрний університет

Розглядається питання розвитку міжрегіональних економічних зв'язків в умовах трансформації національної економіки, провадиться аналіз дезінтеграційних процесів між ринками України, пропонується наукові підходи до реалізації виваженої державної регіональної політики по формуванню спільного національного ринку.

В останній час в економічній літературі деталі наполегливо дискутується питання про доцільність розгляду міжрегіональних економічних зв'язків як функціонального управління. Єдиного підходу до цього питання пока не існує. Деякі економісти вважають, що ця функція в умовах вільного підприємства повністю залежить вільним товаровиробникам, які визначають напрямки розвитку товарообміну з іншими підприємствами – постачальниками сировини, матеріалів і споживачів готової продукції. Однак, на наш погляд, така точка зору є доволі суб'єктивною, оскільки розвиток міжрегіональних економічних зв'язків в умовах ринку визначається не тільки бажаннями, але і тією соціально – економічною ситуацією, що складається в тих чи інших регіонах, ємкістю регіональних ринків, цілями та інтересами розвитку регіонів, тобто факторами регіонального економічного зростання.

Зміна характеру усупільнення виробництва при переході до ринкових відносин (поява великої приватної власності на засоби виробництва, зміна співвідношення між формами власності тощо) призвела до суттєвої трансформації форм міжрегіональної організації виробництва, хоча суспільний характер виробництва при цьому не змінився. Сьогодні інтенсивно трансформуються усі три основні форми міжрегіональної організації виробництва.

1. Територіальна спеціалізація виробництва, яка базується на перевагах територіального поділу праці і об'єктивно залежить від сприятливих природних та соціально – економічних чинників, в нових умовах господарювання сильно змінюється під впливом передусім несприятливої ринкової інфраструктури.

2. Міжрегіональна інтеграція виробництва, яка раніше базувалася на перевагах територіальної інтеграції праці і плановому супроводі міжрегіональних виробничих зв'язків, нині перейшла в режим самоорганізації, за винятком зв'язків між структурними підрозділами національних компаній, що розміщуються в різних регіонах. Послаблення міжрегіональних зв'язків є основною причиною територіальною дезінтеграції регіонального промислового комплексу.

3. Територіальна концентрація виробництва і капіталу, яка раніше проявлялася у плановому зосередженні державного виробництва і капіталу в певних регіонах, в сучасних умовах виражається у зосередженні виробництва на основі не тільки державного, а й акціонерного та приватного капіталу, причому у тих регіонах, які приносять максимальні доходи. Не дивно, що диференціація регіонів за цими показниками все більше посилюється в ринкових умовах і загострила все більше асиметричний регіональний розвиток.

Міжрегіональний обмін продукцією і послугами можна вважати частиною господарських зв'язків держави і має самостійне значення, в ньому проявляються економічні інтереси і взаємовідносини між регіонами. Результативність такого обміну в цілому характеризує якість народногосподарської системи держави, рівень її розвитку, ефективність і умови господарювання.

В умовах ринку розвиток міжрегіональних економічних відносин поступово переходить від централізованого внутрішньо – державного переміщення товарів, фінансів і робочої сили між підприємствами до взаємовигідного міжрегіонального обміну продукцією, що регулюється між областями і містами ринковими відносинами. По суті формуються міжрегіональні економічні системи, які поки що не піддаються регулюючому впливу як з боку держави, так і регіонів.

З точки зору спеціалізації виробництва вся номенклатура товарів, що формує міжрегіональну економічну систему, загальний і регіональні ринки, може бути укрупнено представлена двома великими групами:

по-перше, продукцією, яка повинна випускатися в кожному регіоні для забезпечення повсякденних потреб населення і сталого розвитку підприємств і організацій.

по-друге, товарами, які можуть випускатися тільки в одному чи декількох регіонах в залежності від природних чи інших умов, а також ті види продукції, об'єми випуску яких значно перевищують власні потреби регіонів. Ці види продукції складають предмет спеціалізації і визначають місце кожного регіону в суспільному поділі праці і його стан на загальному ринку.

Розвиток національного ринку передбачає вільний обмін виробленою продукцією не тільки в межах кожного регіону, але й між регіонами. Становлення регіональних ринків і їх ефективна взаємодія в загальному ринку вимагає вирішення різноманітних завдань по двох групах продукції.

По першій групі мова йде поперд все про підвищення самозабезпечення регіону. Немає сенсу ввіз продукції, випуск якої може бути організований на місці. Сьогодні до таких товарів можна віднести продовольчі, промислові товари першої необхідності (одежа, взуття), будівельні матеріали та інші вироби, необхідні для задоволення потреб населення за рахунок місцевих ресурсів і можливостей.

По другій групі продукції, навпаки, ставиться питання про подальший розвиток спеціалізації: добування палива, виробництво металу, лісу, хімічних продуктів, машин і обладнання, технічно складних товарів народного споживання довготермінового користування, товарного рослинництва і тваринництва. Тут враховуються потреби інших регіонів, умови реалізації вироблених товарів на загальному ринку. За рахунок їх вивозу можливе і отримання товарів першої групи, якщо в регіоні відсутні умови для самозабезпечення в повному об'ємі при достатній ефективності виробництва.

Іншими словами, регіональні ринки не можна розглядати як щось замкнуте, ізольоване від загального національного ринку і зовнішньоекономічних зв'язків. Їх ємкість і структура визначається не тільки об'ємом продукції, що виробляється підприємствами окремого регіону, але і масштабами обміну продукцією галузей спеціалізації на товари, отримані в інших регіонах і по лінії імпорту.

Розвиток регіональних ринків означає розвиток обміну, горизонтальних зв'язків між окремими регіонами. Їх інтеграція відкриває нові можливості скорочення строків реалізації заходів по виводу економіки із кризи, посиленню її соціальної направленості в інтересах населення всієї країни.

Слід підкреслити, що загальний ринок формуються в процесі міжрегіонального обміну виробленої і імпортованої продукції за мінусом тієї частини, яка експортується за його межі. Тому при формуванні різноманітних сценаріїв розвитку ринкових відносин необхідно виходити із стартових умов, що визначаються досягнутим рівнем розвитку виробничих сил, структурою народного господарства, станом спеціалізації виробництва, міжрегіональних і зовнішньо-економічних зв'язків.

Регіони безпосередньо приймають участь у формуванні загальнонаціонального ринку, являючись при цьому: а) постачальниками спеціалізованої продукції для інших регіонів; б) монополістами по виробництву ряду видів продукції переробних галузей; в) формують інфраструктуру загального економічного простору.

Прогнозування об'ємів продукції для забезпечення попиту на загальному ринку є одним із умов пріоритетного розвитку виробництва необхідної продукції в регіонах, володіючих сприятливими умовами і маючих відповідні природні ресурси.

Прогнозне обґрунтування міжрегіональних економічних зв'язків здійснюється методом територіальних матеріальних балансів, в яких відображають потреби, виробництво, ввіз і вивіз продукції. Оцінка можливостей виробництва і споживання економіки регіонів у структуроутворюючій продукції і попиту населення на товари народного споживання здійснюється з урахуванням тенденцій в міжрегіональному обміні продукції.

При цьому мінімально необхідні об'єми виробництва визначаються для продуктів споживання нормами збалансованого харчування; для товарів народного споживання – нормативами, які враховують якість і строки використання вітчизняних товарів в порівнянні з світовими стандартами; для продукції паливно-енергетичного, хімічного і лісового комплексів - порівняльними питомими показниками виробництва відповідних видів продукції в розвинутих країнах.

Більшість регіонів економічно зацікавлені в збереженні загальнонаціонального ринку на перспективу. Це пояснюється як відсутністю у багатьох із них умов для широкого виходу на зовнішні ринки, так і наявністю тісних міжрегіональних виробничо-споживчих зв'язків, для кардинальної перебудови яких потрібні великі зусилля і інвестиційні ресурси.

В удосконаленні міжрегіональних економічних зв'язків першочергове значення набуває завдання розширення вивозу продукції переробних галузей. Із Донбасу доцільно нарощувати вивіз вугілля, Придніпров'я – металу і металопродукції, Поділля – продукції харчової промисловості, Харківського регіону – сільськогосподарських машин, транспортної техніки і літаків, Полтавщини – продукції нафтохімічного комплексу, Закарпаття – меблів і деревини.

Високий науковий потенціал м. Києва, Дніпропетровська, Харкова, Донецька, Львова дозволяє їм створювати ринки наукоємкої продукції, тому поблизу цих міст слід створювати зони економічного облаштування, забезпечуючи розвиток науково-технічного прогресу в умовах ринку.

Попередні розрахунки по збалансуванні загальнонаціонального ринку показують, що ємкість споживчого ринку по більшості видів продукції не зможе бути забезпечена тільки шляхом нарощування виробництва і удосконалення міжрегіональних економічних зв'язків. Для насичення споживчої корзини і ліквідації дефіциту знадобиться зберегти, в окремих випадках і збільшувати об'єм імпорту товарів народного споживання, легкої промисловості і частини продуктів харчування.

Аналіз можливостей збільшення об'ємів виробництва продукції, галузей спеціалізації, призначених на вивіз, дозволяє зробити загальний висновок: у випадку вивозу переважно матеріалоемних продуктів зростання поставок вимагає більшого ввозу предметів праці або розширення власних добувних виробництв, у випадку вивозу фондоємних продуктів – значних капітальних вкладень.

Як свідчать розробки Інституту регіональних досліджень НАН України здійснені через порівняння в масштабах України, щільність економічних взаємовигідних зв'язків між регіонами обласного рангу сьогодні є мінімальною і, за винятком Дніпропетровської і Луганської областей, становить 15 -20 %. На Львівщині цей показник складає лише 8.3 %, в Полтавщині -11 %, Вінниччині -10 %, Закарпатті -6.2 %, Рівненщині 1.2 %. Тобто вся економіка регіонів України повернута в бік зовнішніх екзогенних зв'язків [1].

Ознакою дезінтеграції українського товарного ринку є швидке падіння міжрегіонального обміну продукцією порівняно з падінням обсягів виробництва. Частина міжрегіонального обороту стосовно ВВП становила в 1990 р. – 29,2%, в 1995 р. – 20,6%, а в 2001 – 2002 рр. –

17%. Даний показник є значно меншим частки міждержавного товарообігу між країнами ЄС. Зокрема, в ЄС частка поставок між країнами – членами в 2000 р. досягла 62% експорту та 61% імпорту [2].

Негативний вплив спричинив також ріст транспортних тарифів, який значно випереджав ріст цін на продукцію, що перевозилась. Так, на кінець 2002 р. співвідношення росту залізничних тарифів та росту цін на продукцію, що перевозилась (порівняно з кінцем 1990 р.) становило 2,3 : 1, автомобільних тарифів – 1,5 : 1. відносне подорожчання транспорту призвело до того, що деякі економічні зв'язки стали неефективними. Об'єм роботи транспортної системи України за 1990 – 2001 рр. створився більше, ніж скоротилися об'єми виробництва: перевезення вантажів – у 3,9 рази, вантажообіг – у 2,64 рази; об'єм роботи трубопровідного транспорту також зменшився, хоча і меншою мірою – у 2,1 рази.

Дезінтеграція економічного простору України найбільш яскраво проявляється у скороченні пасажирських перевезень між регіонами, віддаленими один від одного. У 2002 р. пасажирооборот транспорту загального користування зменшився в 1,95 рази порівняно з 1990 роком. Ситуація на повітряному транспорті взагалі вражаюча: у 2002 році його послугами скористалися лише 8% пасажирів від кількості пасажирів 1990 року [2]. Причина дезінтеграційних процесів в міжрегіональному обміні вбачається у неспівпаданні інтересів центру і регіонів. До того ж приватизація об'єктів господарювання в регіонах об'єктивно знизил дисципліну міжрегіональних зв'язків і зорієнтувала приватизовані підприємства на діяльність або в межах регіональної економічної системи, або зовнішнього ринку. Для окремих регіонів країни зовнішньоекономічні зв'язки виявились більш ефективними ніж міжрегіональні. Слід також підкреслити суттєве зниження дієвості урядових структур по стимулюванню розвитку національного спільного ринку. Із переліку основних причин такого стану, що відноситься до дії держави, на наш погляд, слід віднести триєдину складову державного регулювання цих процесів.

По-перше, відсутність правової та інституційної бази міжрегіональної інтеграції, включаючи: визначення правових засад економічних взаємовідносин між центром, регіонами і органами місцевого самоврядування; створення інтеграційних форм просторової організації (міжрегіональні кластери, фінансово-промислові групи тощо).

По-друге, відсутність державного інвестування міжрегіональних програм розвитку “Поділля”, ”Придністров’я”, ”Придніпров’я” тощо та стратегії розвитку спільного ринку.

По-третє: формування механізму здійснення міжрегіональної інтеграції за рахунок оптимізації фінансово-кредитної банківської системи, вертикальних і горизонтальних взаємозв’язків між господарськими об’єктами, проведення виваженої політики у сфері транспортних і енергетичних тарифів тощо.

Проте і цих заходів може бути недостатньо, якщо регіони будуть все більше розвиватись в руслі саморозвитку чи зовнішньоекономічної інтеграції. У цьому випадку тільки мова державна регіональна політика спроможна взяти на себе основне навантаження подолання дезінтеграційних процесів на засадах погодження дій суб’єктів господарювання в рамках спільного ринку.

Література:

1. Долішній М.І. Глобально мислити і локально діяти // Урядовий кур’єр. – 2000, 2 лютого. - №19.

2. Сторонянська І. Чинники дезінтеграції регіонів України та шляхи формування моделі внутрідержавної міжрегіональної інтеграції // Регіональна економіка, 2004, №2.

UDC: : 332.1: 911.6

*Mazyr A.G., doctor of economic sciences,
Vinnitsa state agrarian university*

Development of inter-region economic relations in market conditions

The problems of inter-region economic relations in national economy transformation conditions are considered, disintegration processes of the regions of Ukraine are analyzed, new approaches to the realization of reasonable regional state policy on common national market formation are proposed.